

Ігор СКАКУН,
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
society@bsmu.edu.u

Ihor SKAKUN,
High Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University»,
Chernivtsi (Ukraine)

**ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ В
ФІЛОСОФСЬКО - АНТРОПОЛОГІЧНОМУ
ВИМІРІ**

**HISTORY OF MEDICINE IN
PHILOSOPHICAL AND
ANTHROPOLOGICAL DIMENSION**

Ключевые слова: философия, антропоцентризм, история медицины, человек, мировоззрение.

Скакун Игорь. История медицины в философско-антропологическом измерении.

В статье анализируются предпосылки становления, особенности утверждения, содержание и методологический потенциал концепции антропоцентризма в истории медицины. Актуализируется роль принципа антропоцентризма при формировании картины мира. История медицины и история философии тесно связаны в философско - антропологическом дискурсе. Формируются гносеологические и аксиологические факторы медицинской истории. Антропологические науки играют важную роль в медицине.

Античные философы Гиппократ, Гален начали философско - антропологические измерения в истории медицины. Этот период характеризуется зарождением антропологических основ. Эпоха Нового времени утвердила научное содержание истории медицинской антропологии, которые внесли значительный вклад в историю медицины.

Постановка проблеми. Філософська концепція антропоцентризму сформувалася та утвердилася як світоглядна концепція, посівши окреме місце в усіх сферах життя людини. Не стала виключенням і медична галузь, яка по своїй суті є антропоцентристською. Антропологічні аспекти завжди залишатимуться актуальними для кожної соціокультурної епохи. Питання ролі та місця людини відзначаються своєрідністю як в наукових та історико-філософських системах в цілому, так і в медицині зокрема.

Філософсько-антропологічний дискурс в історії медицини вибудовує настанови не лише на світоглядному підґрунті, але й використовує специфічне науково-медичне тлумачення позиціонування людини. Користуючись науковою термінологією, варто зазначити, що виокремлювати для дослідження потрібно не лише вказаний центр (людину – в нашому випадку – лікаря чи пацієнта): а й усі вектори, які виходять з нього (потенціал лікаря – вилікувати та потенціал пацієнта – вилікуватись); усі напрями, які в ньому концентруються (онтологічні та антропологічні чинники здоров'я та хвороби); усі лінії, які в ньому перетинаються (загальні умови та стан розвитку медицини в конкретному соціокультурному середовищі). Отже, ми досліджуємо співіснування *антропологізації* та *онтологізації* – двох тенденцій розвитку філософсько-антропологічного дискурсу, які актуалізуються в історії медицини. Взагалі історія медицини – це не лише відомості про хвороби та методи їх лікування, а й загальні антропологічні передумови для здорового та щасливого життя людини¹.

Історія медицини має свою специфіку в контексті періодизації культурно-історичного розвитку. Варто

зауважити, що в історії медицини є кілька суто філософських аспектів: онтологічна сутність хвороби, аксіологічний складник здоров'я, етико-естетичні аспекти деонтології тощо. Відомий лікар-філософ Ібн-Сіна актуалізував гносеологічний аспект стверджуючи, що пізнати можна шляхом порівняння чи дослідду², фактично вказавши цим на можливість переходу в історії медицини від натурфілософського до позитивістського періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософи, погляди яких мали визначальне значення для утвердження загальносвітоглядних парадигм (в тому числі й в медицині); лікарі, які формували філософські ідеї водночас зі своїми професійними медичними надбаннями – все це є джерелами філософсько-антропологічних поглядів в історії медицини. Саме ідеї античних філософів-лікарів про «будову душі та тіла» надали розвитку матеріалістичним та ідеалістичним аспектам в антропологічному дискурсі в історії науки в цілому та в історії медицини зокрема. Гіппократ, Герофіл, Гален, Цельс формували як свої специфічні філософсько-антропологічні погляди так і були послідовниками класичних філософських систем Сократа, Платона, Арістотеля чи Цицерона. Формування медицини як самостійної сфери впливу на людину відноситься до Нового часу і органічно зв'язується з філософсько-антропологічними концепціями Ф.Бекона, Р.Декарта, І.Канта, О.Конта, екзистенціалістів, представників «філософії життя» та філософської антропології.

Метою нашої розвідки є дослідження філософсько-антропологічних аспектів медичної галузі, в авангарді яких постає філософська концепція антропоце-

нтризму, яка поєднує всі людиновимірні компоненти медицини в історичному розрізі. У цьому контексті, людина постала в історії медицини в двох основних суб'єктно-об'єктних вимірах: лікар та пацієнт. Важливим завданням подальшого дослідження антропоцентризму в контексті історії медицини є вияв комплексних методологічних настанов у вивченні феномену людини.

Історія медицини як будь-яка суспільно-історична сфера формує своєрідні погляди на онтологічні чи антропологічні аспекти ролі та місця людини в системі світобудови. У своєму історичному розвитку філософія і медицина завжди були тісно пов'язані. Ще Демокрит вважав, що лікарське мистецтво зцілює хвороби тіла, а філософія визволяє душу від пристрастей. В свою чергу, Гален стверджував, що не лише лікарю корисно досліджувати призначення частини тіла, але й філософу, який прагне пізнати природу³.

Важливим для історії медицини є філософське тлумачення здоров'я та хвороби Гіппократом. Відомий античний лікар-філософ трактував аксіологічні характеристики, вказуючи, що хвороба з'являється чи то від надлишку чи то від нестачі, тобто від порушення рівноваги. Суто людиновимірні погляди Гіппократа знаходимо в його афоризмі: «Деякі хворі одужують лише завдяки тому, що переконані у майстерності лікаря»⁴.

Важливим етапом у взаємовідносинах медицини та філософії став позитивістський період, коли медичні знання позбавлялись натурфілософського навантаження і почали виокремлюватись в окрему галузь з власними методологічними настановами. У цей же час актуалізується і філософсько-антропологічний дискурс щодо основних медичних понять.

Історія медичної думки в філософсько-антропологічному дискурсі передовсім виявлялась у працях представників філософської антропології. Людвіг Фейербах писав, що істинний філософ — це лікар, але такий, що не дозволяє своїм пацієнтам здогадатися, що він їхній лікар; він при цьому обслуговує їх відповідно до їхньої природи, тобто лікує їх, виходячи з них самих і через них самих. Фейербах прагнув кардинально змінити акценти в методологічних аспектах філософії. Філософія, за Фейербахом, мала розкрити сутність людини. У відсутності зв'язку між філософією та людиною Фейербах додавав основний недолік попередніх філософських і релігійних систем. Виходячи з того, що божественний розум, об'єктивний абсолютний дух, абсолютна ідея збігаються з людським розумом, Фейербах зробив спробу виокремлення сутності людського "я" з усіма його складниками, зокрема й здоров'ям. Важливим у вченні Фейербаха було поєднання антропологічних аспектів з релігійними, що знайшло відображення в медицині в якості відповідей на одвічні питання поєднання матеріального та духовного, тілесного та душевного, фізіологічного та психологічного⁵.

Іншим, не менш важливим завданням філософсько-антропологічного дискурсу стало вивчення місця людини як біологічної істоти в природі. Подібний антропо-біологічний підхід до вивчення природи людини спостерігається насамперед у працях

Г.Плеснера та А.Гелена. Заздалегідь зазначимо, що цей антропологічний аспект у контексті людиноцентричної концепції набув у подальшому низки інтерпретацій. Деякі з них піддали жорсткій критиці чи навіть заперечували актуальність і доцільність привілейованого стану людини. Ми ж зосередимося на питаннях, які стосуються теоретичного обґрунтування центрального місця людини відповідно до її біологічних якостей, як основи медицини в її історичному розрізі.

Зокрема, згідно з ученням Гелена, біологічний погляд на людину зводиться не до порівняння її з тваринним або рослинним світом, а полягає у вивченні принципу організації умов людського існування в світі. В анатомічному плані людина поступається тваринам базовими якістьми, що зумовлює її "біологічну недосконалість". У людини відсутня природна здатність захисту від кліматичних умов та інших біологічних видів, сильніших за людину. Людина давно була би знищена, якщо протистояла б усім хижакам лише завдяки своїм природним якостям. Отже, людина змушена компенсувати відсутність інстинктів і пристосованих до середовища органів, інтелектом і діяльністю. Неможливість гармонічного перебування людини в природному середовищі сприяла потребі в суспільстві та культурі. Гелен вказує, що в тваринах і рослинах природа не лише виражає їхнє призначення, а й сама його реалізує. Людині ж природа дає призначення, окреслюючи можливість його реалізувати. Людина в Гелена здатна творити свій власний світ, що є результатом її природної недосконалості. Якщо тварина від природи гармонійна, то людина змушена створювати гармонію і долати загрозу хаосу — людина є завданням для самої себе. Іншими словами, людська діяльність стає опорним пунктом, виходячи з якого дається обґрунтування побудови загальної антропології⁶. Ці настанови відіграли чи не вирішальну роль в історії розвитку природничо-наукового напрямку медицини.

Подібні ідеї знаходимо в Плеснера, який висунув ідею цілісної структури людського існування, до якої входять органічне тіло та специфічна для людини спрямованість на світ. Плеснер розглядає людину з погляду біології, спираючись на дані природничих наук. При цьому його вчення аж ніяк не є натуралістичним. Плеснер своєрідно позиціонує людину в природі, порівнюючи її з іншими біологічними представниками. Цим він намагається відійти від дуалізму метафізики і картезіанства. Оскільки таке позиціонування є психофізично нейтральним, то опис життя будь-якого організму здійснюється без використання метафізичних понять. Організм тварин є "центрованою" формою життя: тварина наче виходить із центру й до нього повертається, відтворюючи себе в системі органів, яка будується довкола цього центру. Позиціонування людини у цьому світі є дещо іншим. Якщо тварина співіснує зі світом із центру, то людина постійно покидає його. Людина поступається тварині у вітальності, оскільки розривається між собою та світом, собою та своїм тілом. Людина випробовує своє тіло, живучи в стані постійного розриву з собою. Конституційною для людини є "штучність" у

природному світі: людина позбавлена вкорінення в бутті, тому змушена творити себе, постійно “робити себе тим, ким уже й так є”⁷.

Людина в історії медицини розглядається як істота дієва, зі спрямованою діяльністю на перетворення власної природи у відповідності до потреб здоров'я. При цьому людина володіє всіма якостями задля усвідомлення свого призначення та його реалізації. Отже, людина під впливом умов навколишнього середовища та власного позиціонування у світі автоматично перетворюється на центр, створюючи собі оптимально сприятливі умови для існування.

Тлумачення людиноцентричних принципів у біологічному вимірі є досить важливим. Водночас, у невзаємопов'язаному дослідженні розрізнених аспектів, повноцінне обґрунтування антропоцентризму як філософської концепції було б неможливим. У цьому контексті актуальними є ідеї одного з засновників сучасної філософської антропології – М.Шелера. Він зазначав, що суспільна криза початку ХХ століття стала наслідком колізій у питанні особистості людини. Основна причина такого становища вбачалась у відсутності комплексного вивчення людини всіма напрямками антропологічної думки: теологічним, філософським, природничо-науковим і світоглядним. Така дихотомічність у вивченні проблеми людини різними сферами антропологічної науки, абсолютизація окремих видів були неприйнятними для Шелера.

Розглядаючи нагальні антропологічні питання в соціокультурному розвитку, Шелер продукує антропоцентричні ідеї, бо системно тлумачить особливість людини в усіх аспектах, в тому числі й історико-медичних. Методологія, котра у визначенні сутності людини спирається на неї, досліджує реального конкретного індивіда (лікаря чи пацієнта), вважаючи його справжнім і самодостатнім суб'єктом власного життя, отримала назву філософського антропоцентризму. Згідно з цією методологією, людина здатна самостійно самоідентифікуватись і визначати свою поведінку, не зазнаючи тиску на своє життя та діяльність ззовні⁸. Така антропоцентрична настанова була представлена Шелером. Для історії медицини в філософсько-антропологічному дискурсі первинним у системі “людина-суспільство” завжди є індивід як певний центр, у якому перетинаються різні зв'язки людини зі світом – у нашому випадку забезпечення стану здоров'я.

Не виключенням для такої методологічної настанови став і розвиток медичних знань. Це зумовило зародження синергетичні моделі розвитку в історії медичної галузі, які стають визначальними в лікарській діяльності сучасності. Отже, з позицій антропоцентричної методології людина ніколи не повинна вважатись об'єктом, а завжди тільки суб'єктом дії. Цим підкреслюється унікальність окремої людини, її абсолютна цінність і велич. Досягнення невід'ємних прав на гідні умови існування може бути здобуте й реалізоване лише людиною.

Людиномірність наукового знання аналізується в двох основних контекстах. У вузькому розумінні вказує на центральне місце людини в різних світоглядних системах. У широкому розумінні цен-

тральне місце людини не лише констатується, а й обґрунтовується історико-медичними концепціями: від натурфілософського до сучасного синергетичного тлумачення медицини.

Важливим елементом у дослідженні антропоцентризму є розмежування понять “природа” і “сутність” людини. Часто вони вживаються як синоніми, проте між ними можна провести концептуальне розрізнення. Загальні риси та властивості, які вказують на особливості *Homo sapiens*, були притаманні людині розумній у всі часи, незалежно від біологічної еволюції чи історичних обставин. Розкриття цих ознак дозволяє описати людську природу. Звідси й починаються методологічні основи лікарської діяльності в історії медицини.

Саме ці ідеї утвердили історичний розвиток медицини в філософсько-антропологічному вимірі, який на той час вже майже повністю викоринив архаїчні натурфілософські медичні погляди.

Із часів античності, середньовіччя та Нового часу кардинально еволюціонувало принаймні декілька фундаментальних аспектів антропоцентризму. Відповіді на питання: кого саме вважати центром, де він знаходиться і які процеси тривають у ньому – дозволяють ґрунтовно та повно зрозуміти й витлумачити антропоцентричне вчення.

Новітня історія науки та медицини потребує постійного вдосконалення існуючої методологічної бази. Удосконалення антропологічних знань та адекватне позиціонування людини в світі є передумовою формування сучасної культурно-історичної картини світу. Концепція антропоцентризму має всі можливості для формування орієнтирів подальшого розвитку людиномірних складників філософських та наукових парадигм.

Ми досліджуємо історію медицини в філософсько-антропологічному дискурсі наукової картини світу, прагнучи надати їй наукової чіткості, філософської визначеності та світоглядної спрямованості. Антропоцентрична привілейованість людини в історії медицини – це не довершена оцінка її виняткового статусу, а лише грандіозна можливість досягнути та гідно реалізувати найвищу мету свого існування та процесу світотворення. Задовольняючи жагу людини до усвідомлення власної ролі та місця у світі, наукова картина світу еволюціонувала та розвивалася, набуваючи статичних форм, підкріплених фундаментальними настановами. Однак, із накопиченням подібних питань і труднощами їх тлумачення видозмінювалися чи кардинально змінювалися парадигми історії медицини (від натурфілософських до синергетичних). Очевидно, що константи людської природи і сутності (антропоцентричні константи) стали рушійними силами динаміки історії науки та медицини.

Людиномірність науки визначається простим правилом – наука не повинна виходити за межі людських можливостей (розумових, творчих, світоглядних). Основна суперечність полягає в тому, що наука, створена людиною, здатна була (на класичному етапі свого розвитку) ефективно виконувати свої функції лише за умов якомога більшої відокремленості від людини. Принаймні, в цьому

були переконані її творці.

Проте сьогодні саме медицина демонструє, що незалежність науки від людини може бути лиш умовною. Відтак, людиномірність наукового знання постає найбільш ефективним чинником гармонійного розвитку повноцінної картини світу. Антропоцентризм в історії медицини забезпечує баланс у процесах антропологізації, що визначають динамічність (сталій поступовий розвиток) наукової парадигми. Однак, наукові парадигми, змінюючи свої фундаментальні основи, формують якісно нові методологічні настанови для утвердження та розвитку констант людиномірності, які є основою в лікувальній діяльності.

По-новому трактується образ людини та її доля. Основним регулятивом побудови нових стратегій дослідження є людський потенціал і його актуалізація в динамічних умовах навколишнього середовища. Зокрема, Артур Шопенгауер вказував, здоров'я настільки переважає всі блага життя, що воістину здоровий жебрак щасливіший хворого короля.

У свою чергу, антропоцентризм у сучасному розумінні – це модель розвитку, зорієнтована на максимальне розкриття потенціалу кожної людини. Антропологічна настанова сучасної історії медицини культивує ідеал цілісності науки та ціннісно-орієнтованого знання, перешкоджаючи розвитку антигуманних, scientистських тенденцій.

У цьому контексті, **перспективами подальших досліджень** є розвиток історії медицини в філософсько-антропологічному дискурсі сучасної науки. Законірно, що постнекласична наука, і медицина як її авангардна частина, має характер відверто людиноцентристський. І якщо досі наука намагалась абстрагуватися від цінностей, керуючись ідеалом ціннісно-нейтрального знання, то на сучасному етапі її розвитку аксіологічна зумовленість є основним методологічним регулятивом при побудові культурно-історичних форм у медицині.

Висновки. В історії медицини на відміну від історії філософії не передбачається висунення людини чи її окремих психофізіологічних якостей до центру світобудови. Доречним є питання про те, яка людина постає центром? Вичерпну відповідь на це питання спроможна надати лише впорядкована система знань, що досліджує антропологічний складник у природничому та гуманітарному аспектах медичного знання. Філософсько-антропологічний дискурс тлумачить природу та сутність людини насамперед як взаємозв'язок природного та штучного, раціонального й чуттєвого. Дієвість та актуальність антропоцентризму визначається своєрідним взаємозумовленим поєднанням: людиновимірність філософії створює підґрунтя для розвитку історії медичної науки, яка водночас синтезує власні професійні напрями в гармонійну систему знань, ідей та поглядів про людину.

Reference:

¹ Marchukova S. Meditsina v zerkale istorii / S.Marchukova. – М.: Evropejskij Dom, 2003. – p. 5.

² Ibn-Sina Kanon vrachebnoj praktiki [Elektronnij resurs] / Ibn-Sina. – Rezhim dostupu: lechebnik.infibno//4.htm

³ Galen O naznachenii chastej chelovecheskogo tela [Elektronnij resurs] / Galen. – Rezhim dostupu : http://lechebnik.info/422/index.htm

⁴ Gippokrat Sochineniya [Elektronnij resurs] / Gippokrat. – Rezhim dostupu: https://books.google.com.ua/books.id

⁵ Fejrbah L. Istoriya filosofii: sobr. 3-h t. / L.Fejrbah. – T.2. – М.: Mysl', 1967. – p. 86

⁶ Gelen A. O sistematike antropologii / A. Gelen // Problema cheloveka v zapadnoj filosofii; [per. obsh. red. Yu. Popova]. – М.: Progress, 1988. – p. 161-163.

⁷ Plesner H. Stupeni organicheskogo i chelovek: Vvedenie v filosofskuyu antropologiyu / H.Plesner. – М.: "Rossijskaya politicheskaya entsiklopediya" (ROSSPEN), 2004. – p. 29.

⁸ Sheler M. Polozhenie cheloveka v Kosmose / M. Sheler // Problema cheloveka v zapadnoj filosofii. – М.: Progress, 1988. – p. 33.

Skakun I. History of medicine in philosophical and anthropological dimension. The article considers prerequisites of establishment, peculiarities of the content and methodological potential of concept of anthropocentrism in medical history. The author denotes the role of principle of anthropocentrism in terms of formation of world picture.

The history of medicine and the history of philosophy are closely related to the philosophical and anthropological discourse. Forming epistemological and axiological factors medical history. Anthropological Science plays an important role in medicine.

Medicine has its own specific historical development. Ancient philosophers Hippocrates, Galen launched philosophical and anthropological dimensions in the history of medicine. This period is characterized by the emergence of anthropological bases.

Key words: philosophy, anthropocentrism, history of philosophy, medical history, human, worldview.

Скакун Ігор – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Автор 26 наукових публікацій. Коло наукових інтересів: філософська антропологія.

Skakun Ihor – PhD, associate professor of Department of social sciences and Ukrainian studies Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». The researcher has 26 scientific publications. Research Interests: philosophical anthropology.

Received 22.06.2016

Advance Acces Publisher: July, 2016

© I. Skakun, 2016